

O motýlích křídlech a jiných živlech Vít Bohal

Dnes, kdy programovací jazyk nastavuje zrcadlo jazyku přirozenému, se příměr mezi rituálem (tedy ustáleným protokolem symbolických úkonů) a strojovým algoritmem (tedy automatizovanou posloupností výpočetních úkonů) nejeví tak vzdálený, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jak společenský rituál, tak současné technologie se zakládají na opětovných iteracích úkonů, které jsou vystaveny na jistém řádu – neboli syntaxi (řečové, strojové, i kulturní). Čermák v jeho *return self.new* tuto analogii ještě prodlužuje, a ptá se, proč v rámci snahy o kybernetickou kontrolu sebe i okolí nepřepsat i člověka? Proč nepokroutit zrcadlo, skrze které člověk tvoří svůj sebeobraz, a vytvořit se nová/é/ý? A jaké jsou limity tohoto narcistního snu?

Čermák ve svém textu integruje technologie a jejich jazyk do ekologie širšího vesmíru a chápe je jako nedílnou součást společenského a kosmického řádu, který jednotlivce všude obchvacuje, prostupuje a křížuje. Tento řád ztotožňuje s pokusem člověka zrcadlit na symbolické úrovni realitu světa. Jde tedy o tvorbu významu ohledně pozice člověka ve světě. Tento význam člověka sama pro sebe pak dále definuje lidskou kosmologii (z řeckého κόσμος = řád, pořádek, pravidelné uspořádání), která je vůči člověku považována za absolutní či transcendentní. Nakolik však naše umělé chápání světa a naše kompulzivní hledání uchopitelných vzorců v něm odpovídá realitě, která funguje mimo transparentní protokol lidského jazyka a kódu? Nakolik je svět člověka izometrický se světem reality „tam venku“, za ochrannými zdmi takzvané civilizace? Dnešní kritické myšlení jasně říká, že jsme v toto ohledu ještě zdaleka nic neviděli.

Čínští úředníci se museli Konfuciovy Hovory od 14. století až do roku 1905 učit nazpaměť: „Medívej se, pokud to není v souladu s ritem; neposlouchej pokud to není v souladu s ritem...”

Symbolický protokol integruje jednotlivce do symbolického světa lidí a vpisuje mu jeho místo v širší syntaxi kultury. Kultura je však pouze tenkou slupkou na mnohem hlubší ekologii vztahů – hluboká struktura světa je na první pohled neviditelná, ale současné vědecké poznatky nám dávají nahlédnout, nakolik všechny naše možné úkony a úkoly definuje. Tato skrytá, hluboká povaha světa – povaha, které si teprve teď začínáme být vědomi a která se v rámci evolučních procesů nanášela stamilióny let – rozkládá dominantní lidské kategorie, které po tisíciletí vládly našim říším a kulturám. Nebeský mandát, Vladař, Bůh – to bývali garanti, kteří udržovali vztahy mezi jednotlivými položkami v rámci dané kultury a definovali její syntaxi a vzájemnou koherenci. Avšak narativ Čermákova *return self.new* rozbíjí i to, co z těchto pilířů zbylo, a všude rozkládá zdánlivě neměnnou syntaxi vztahů, které dosud vládly. Čtenáři pak ukazuje stěpiny těchto modelů, které se dnes povalují ve světě všude kolem nás.

return self.new svou zdánlivou formální předeterminovaností totiž poukazuje na mnohem hlubší pravdu: současný liberální subjekt, tedy západní člověk, je odevšud opanován a jeho symbolické hájemství se rozkládá, až nakonec mizí jako písek mezi prsty. Čermákovo dílo je proroctvím právě takovéto posthumanistické doby a autor ve svém textu tento rozpořbovaný sebeobraz člověka ještě dále roztáčí a destabilizuje.

... nemluv, pokud to není v souladu s ritem; nehýbej se, pokud to není v souladu s ritem.“¹

Čermák ve své kosmologii obrací naruby prvotní schizoidní zážitek, v rámci kterého má člověk dojem, že jeho pohnutky myslí mají okamžitý dopad na okolní svět a jsou s ním v magickém vztahu. *return self.new* takovýto rozlet a otevření nových potencialit či svobodných toků energie nepřijímá, ale spíše hovoří o nespočtu omezení, které zdánlivě svobodnému člověku klade matérie okolního světa. Za lidským zdánlivým uspořádáním totiž lze tušit uspořádání opravdové, a Čermák v tomto ohledu uzavírá a reteritorializuje člověka v materiální realitu, ze které vzešel a která je ve své podstatě mimolidská. Tato hierarchie moci hraje v Čermákově díle zásadní roli, a obrací naruby logiku tzv. efektu motýlích křídel: Standardní čtení tohoto jevu postuluje, že i malá změna na mikroúrovni se může skrze fungování komplexního systému světa, ve kterém se pohybuje, podílet, či přímo způsobit změnu na úrovni vyšší. Čermák však ve svém textu využívá částečnou inverzi tohoto vztahu, kdy malá změna na makroúrovni způsobuje obrovské změny na nespočtu nižších úrovní. Čermákova kosmologie, kterou v *return self.new* nabízí, je o mnohavrstevnatých strukturách omezení; vypráví o ledovém vakuu a Hádu, o dobách, kdy byly kosti země obnažené černému vesmíru a kdy neexistovala tenká slupka atmosféry, která nás dnes dělí od jeho temné pravdy.

¹Confucius, *Analects* (Penguin Classic, 1998) [překlad autora]

Pojďme si ještě chvilku povídat o motýlech, než přijde podzim: „Zdalo se Čuangovi, že je motýl, jenž poletuje kolem, motýl se cítil motýlem, nic mu nechybělo, nevěděl, že je Čuang...

Ve známé taoistické anekdotě o Mistrovi Čuangovi je motýl a jeho třepotající se křídla metaforou pro deleuzo-guataríánské „stávání se zvířetem“, kdy se propast mezi symbolickou superstrukturou člověka a jeho biologickým substrátem zdánlivě rozplývá v prožitku rozdílu a procesu změny samotné: Lze tedy říct, že Čuang/motýl existuje v superpozici, která utiká jasné iteraci subjektivity a zdánlivě uniká i škatulkám moci, protokolu společnosti i lidského světa. Čermák však od tohoto pádu do materiality neutiká, ale naopak ho chápe jako zásadní moment prozření ohledně pozice *Homo sapiens* ve vesmíru.

Jak píše Yuk Hui: „Taoismus [...] zaujímá velmi kritické postavení vůči jakémukoliv nucenému řádu, zatímco konfucianismus se snaží stvrdit různé druhy řádu.“² Efekt motýlího křídla je v Čermákově podání tedy konfuciánského ražení – neodmítá zásadní roli planety a její makromateriality jako naprosto určující pro mikroskopický svět člověka. Naopak na tomto prozření dále staví a využívá ho ve své estetice. Z této značně omezené pozice se pokouší stoupnout na špičky a upřímně nahlédnout uspořádání kosmu za oponou. Jazyk se tváří v tvář této vesmírné perspektivě bortí, ale aspoň na krátkou chvíli dává čtenáři nahlédnout – mohutná kola se točí v ještě větších kolesech, které se dále točí v ještě větších kolesech, a slepý hodinář neslyší nářek života, jenž se v tomto soukolí rodí a hyne.

²Yuk Hui, „The Question Concerning Technology in China: An Essay in Cosmotechnics“ (Urbanomic, 2016) 65. [překlad autora]

...náhle se probudil a ustrnul, je Čuang! A teď neví, zdálo se Čuangovi, že je motýl, nebo se zdá nyní motýlu, že je Čuang?“³

Čermák právem vidí vesmír jako příliš obrovský a komplexní pro vměstnání do zatím mrzkých schopností lidské racionality a její dosavadní „kosmologie“. Přesto se však v *return self.new* snaží poskytnout aspoň občasné zablesknutí těchto neuralgických bodů, které dávají tušit ta nejpovrchnější tajemství jeho hluboké struktury.

Krátce po převzetí vlády v roce 1521 vyhlásil mladý císař Ťia-ťing éru „Dokonalého míru“ – „Ťia-ťing“. Éra tak ve jménu splynula s vládcem.

Jedním z těchto základních neuralgických bodů, kterým dává čtenáři tušit hloubku reality, v níž se pohybuje, je smrt. Toto gesto je v jeho podání dvousečné: Na jednu stranu nabízí smrt, která je ve svém měřítku absolutní, vesmírná – umírají lidé, planety, vše živé se navrací do svého původního neživého stavu –, avšak zároveň nechává prostor znovuzrození v rámci symbolické struktury – generativní adversiální síť, hluboké ekologie, umělá inteligence. Obě tyto roviny se v jeho podání odkazují na nejaktuálnější projevy současné vědy, jejíž překotné poznatky stále rychleji leptají zažité ideje o zdánlivě výjimečném mandátu druhu *Homo sapiens*. V tomto ohledu Čermák celou svou estetiku, epistemologii i kosmologii staví na hlubokém pochopení filozofie posthumanismu. Čermákův *return self.new* neuznává možnost útěku či vykoupení od

³Mistr Zhuang, *Sebrané spisy* (Maxima, 2006) [překlad Oldřich Král]

důsledků tohoto trpkého poznání, které přijímá konec ustáleného chápání „člověka“, ale naopak jeho sebeobraz dále pokrucuje do nepodoby a od základů otřásá jeho dosavadní pozici na piedestalu svobody.

Přesto se však v Čermákově díle najde i místo pro naslouchání šepotu věků a autor lidskému pokolení přiznává vlastní přízraky, které vytrvale a neúnavně narušují tiché operace koloběhu jinak netečného světa – neurotické rituály, projekce, schizoidní mystika, alchymie jazyka, rodinné konstelace, prorocství... Takovéto přízraky však v jeho díle nejsou nositeli zpráv o nadcházející transcendenci či vykoupení, ale jsou spíše poslové věků přicházející z bezčasu, ozvěny dávno promlčených snů.

Po úmrtí matky v roce 1522 pokořil tehdy čtrnáctiletý císař stárnoucího Velkého sekretáře Jang Tching-čea a vyhrál Velký spor o obřady, který zpětně zajistil jemu i jeho rodině božský mandát.

Rozklad sebeobrazu člověka v době antropocénu, tedy tzv. epoše lidstva (jak paradoxní), jde ruku v ruce s pochopením jeho kulturní i materiální prekarity a možného vyhynutí. Zpomalený, ale vytrvalý kolaps ekosystémů nevěstí komplexním druhům nic dobrého, a čím dále a hlouběji dohlédne nahá opice realitu světa, tím rychleji se jí hroutí půda pod nohama a nebe padá na hlavu. „Všechny ty chvíle... se ztratí v čase jako slzy v dešti... Čas zemřít.“⁴

return self.new nabízí manuál pro apoptózu toho, co je třeba zanechat za sebou, abychom se mohli stát tím, čím je třeba.

A teď neví, zdálo se člověku, že je motýlem, nebo se nyní přízraku zdá, že je člověkem?

⁴Blade Runner, rež. Ridley Scott (1982).